

LUCIANO MORPURGO I GIOSUÈ CARDUCCI: BOLOGNA, 1903.

UDK: 929 Morpurgo, L.
Primljeno: 12. 9. 2011.
Izvorni znanstveni rad

Mr. sc. SUZANA GLAVAŠ
Università degli Studi di Napoli L'Orientale
Via Duomo, 219
80124 Napoli - Italia

Okosnica rada prijevod je slabo poznate i apsolutno prve objavljene autobiografske književne pripovijesti Luciana Morpurga (Split 1886. - Rim 1971.), s temom vezanom za njegov kućni posjet, kao venecijanskog brućoša Više trgovačke škole Sveučilišta Ca' Foscari, tada najvećem živućem talijanskom pjesniku Giosuèu Carducciju (Valdicastello 1835. - Bologna 1907.) i budućem prvom talijanskom nobelovcu (1906.), već ostarjelom i teško bolesnom, u njegovu bolonjskom domu.

U živopisnim reminiscencijama na događovštine venecijanskih, padovanskih i bolonjskih brućoša ispričanih u Morpurgovoj pripovijesti "Una visita a Carducci nel settembre 1903" (Rivista Dalmatica, Zara 1935.), koji kulminiraju skupnom odlukom i posjetom "odabranika" Carduccijevu domu u Bologni, iščitava se i tumači pjesnikova veza s Dalmacijom i Hrvatima, uz prizivanja nekih njegovih znamenitih hrvatskih promicatelja, za koje je Vinko Lozovina još 1934. u Obzoru istaknuo da ih je deset Hrvata, od kojih devet iz Dalmacije!

Morpurgovo autobiografsko svjedočanstvo baca još nepoznato svjetlo na ostarjelog pjesnika revolucionara, ali i pjesnika privode i svemira, koji se, oduzeta govora, rasplakao na Morpurgovu riječi Split i Dalmacija.

Ključne riječi: Venecija, Bologna, Università Ca' Foscari, Luciano Morpurgo, Giosuè Carducci, Vinko Lozovina

LUCIANO MORPURGO I GIOSUÈ CARDUCCI: BOLOGNA, 1903.

U završnom poglavlju autobiografskog romana za djecu i one koji se takvi-
ma osjećaju¹ Splicičina Luciana Morpurgo² *Quando ero fanciullo... libro per
tutti i bambini dai dieci ai settant'anni*³ (Rim 1938.)⁴, naslovljenom jedinstav-
no *Terminano le cronache della mia fanciullezza*⁵, obznanjen je dragocjen auto-
rov podatak da je knjigu započeo pisati u Rimu u prosincu 1931., a dokončao
je na Crnome moru 3. ožujka 1936.

U tom nježnom romanu, ispisanom tintom dara ljubavi kojoj je nadah-
nuće *poezija* njegove *jevrejske obitelji*⁶, Luciano Morpurgo objavljuje *tužna i
radosna sjećanja* na svoje životno splitsko razdoblje od 1890. od 1900.⁷, naime
od njegove četvrte do četrnaeste godine života.

Usljedit će prelazak iz rodnoga grada u novi život u Veneciji, koji će mu
otvoriti pogled na svijet i povući onu crtu kojom će u njegovoj egzistenciji
biti čvrsto označena granica između dječastva i adolescencije.⁸ Stoga je zadnjih
devet poglavlja romana posvećeno opisima autorova *preseljenja* u Veneciju, po-
jedinostima u svezi sa školovanjem i boravkom u prestižnom *Collegio Ravà*, na
kojem će ostati sve do upisa na Višu trgovačku školu na Sveučilištu *Ca' Foscari*.

Prisjeća se tih trenutaka iz djetinjstva poručujući mladima *da život nije
uvijek jednostavan i da se i u prvim godinama djetinjstva valja suočiti s mnogim
poteškoćama, s mnoštvom zloća, koje međutim ustrajnost i dobra volja nadvada-
vaju i pobjeđuju*.⁹

Imao je dakle trinaest godina kad mu je umrla neprežaljena majka: bilo
je to 25. svibnja 1899. godine: *Il venticinque maggio 1899, in una giornata
primaverile e piena di sole, la sua grande anima volò in cielo*.¹⁰ Još pola godine
mučio se s bolestima, te grčkim, latinskim i hrvatskim kao njemu stranim je-
zikom u rodnom Splitu, zbog čega ga otac Giuseppe odluči poslati u Veneciju
na daljnje školovanje. Nužno je ovdje udahnuti i osjetiti Morpurgov opis i
njegovu sjetnu, melodioznu rečenicu:

*La perdita della mamma aveva lasciato un gran vuoto in casa. Eravamo rima-
sti, con papà, quattro fratelli ed una sorellina e, per quanto facesse, la buona zia
Gentile non poteva sostituire la nostra adorata mamma.*

*Io ero stato – durante l'anno scolastico – anche un po' ammalato, con disturbi
dei quali non si arrivava a comprendere la ragione; poi, la lunga malattia de-
lla mamma aveva allentata la sorveglianza ed io avevo trascurato i miei studi,*

cosicchè più di una "carissima" – come si chiamavano i biglietti che avvisavano delle "insufficienze" – era arrivata a casa. Senza tener conto della mia vivacità straordinaria, la scuola era veramente difficile, perché al latino si era aggiunto il greco, il tutto condito col croato, lingua anche questa straniera per me. E però, come c'era da aspettarselo, perdetti l'anno.

Allora fu deciso di mandarmi a Venezia in collegio, in quell'Istituto Ravà, già tanto noto per la bontà degli studi e per il trattamento familiare.

Fu un distacco doloroso dalla mia casa, dai miei piccoli amici, dal mio orto. Papà mi accompagnò a Treviso, ove il collegio si era trasferito per il periodo delle vacanze con i convittori che avevano qualche esame da ripetere a ottobre o che erano mediocri o addirittura bocciati. La sede estiva del collegio era nella villa Delprà.

Il mio arrivo suscitò un grande interessamento: un Dalmata che parlava esclusivamente il suo dialetto ed anche il croato, è una novità, che non capitava tutti i giorni di vederlo.¹¹

O uglednoj privatnoj ustanovi Collegio Ravà, smještenoj u Palazzo Sagredo na Campo Santa Sofia, i njegovoj prestižnoj ulozi za obrazovanje židovske mladeži u Veneciji, čitamo u izvrsnoj studiji mladog venecijanskog znanstvenika Simona Levisa Sullama *Una comunità immaginata. Gli ebrei a Venezia (1900-1938)*:

Per le classi benestanti e agiate, fino ai primi anni del secolo, una rinomata scuola privata, elementare e secondaria, offriva corsi di istruzione ebraica: l'Istituto Collegio Ravà. Fondato nel 1850 da Moisè Ravà (1828-1892), in Palazzo Sagredo a campo S. Sofia, negli anni '80 dell'Ottocento garantiva anche corsi preparatori per le Scuole superiori di commercio e le Accademie militari, aveva ricevuto premi e menzioni internazionali per il suo "organo mento intellettuale, morale e materiale", e vi accorrevano studenti da tutto il mondo. Funzionava inoltre come collegio-convitto. Un annuncio pubblicitario della scuola su di una rivista ebraica, diceva tra l'altro: "Vengono osservate scrupolosamente tutte le prescrizioni religiose, e gli allievi vengono istruiti nella lingua ebraica". Questo tipo di organizzazione vigette probabilmente solo fino al 1907, quando la direzione dell'Istituto fu assunta da un ebreo, il professor Domenico Cangelosi, dopo esser stata tentata dal figlio del fondatore, Adolfo Ravà, e dal cognato di questo, Carlo Levi. L'Istituto Ravà fu comunque frequentato sia da ebrei che da non ebrei.¹²

U fusnoti vezanoj uz ime Moisè Ravà, Simon Levis Sullam donosi podatak o komemorativnoj publikaciji *In memoria di Moisè Ravà*,¹³ koja sadrži i svjedo-

čanstva ponekog nastavnika te svjedočanstvo jednog od prvih đaka toga koledža, Michelangela Jesuruma. Jesurum – piše Levis Sullam – venecijanski industrijalac čipkom, prisjeća se osnutka škole, godine 1850., kad ju je on pohađao sa još svega pet ili šest drugih đaka, te objašnjava kako će poslije onamo poslati svoga sina, nakon što je *Ravà* bio postao *jedan od najvećih i najuglednijih koledža u Italiji*.¹⁴ U fusnoti vezanoj uz ime Adolfo Ravà, Levis Sullam poručuje da je bio ravnateljem škole u razdoblju od 1892. do travnja 1905. godine.¹⁵

Morpurgova poglavlja o *Collegio Ravà*, uza svu toplinu i ljepotu slikovitih opisa koja su svojstvena cijelom romanu, imaju odliku da detaljima govore iznutra, iz srca odraslog čovjeka koji se prisjeća sebe kao već zrelijeg momčića. Govore iskreno preko istinskih lica i time ta proza dobiva i iznimnu književnopovijesnu vrijednost. Ona su naime potka za rekonstrukciju dogodovština, događaja i ugođaja jedne ugledne prosvjetne ustanove s početka stoljeća, o kojoj nitko osim Luciana Morpurga Splićanina nije, za spomenuto razdoblje, na ovaj način pisao. Simon Levis Sullam, koji raspoláže čitavom riznicom dragocjenih podataka, nije međutim upoznat s Morpurgovim djelom te nam tako nudi mogućnost upotpunjavanja praznine koju njegova značajna studija nudi za gradnju podloge oko Morpurgova venecijanskog školovanja i boravka.

U godinama smo 1899.-1903., kad Luciano Morpurgo pohađa više razrede niže srednje škole *Collegio Ravà*. U koledžu je – kako poručuje u *Quando ero fanciullo* – njegovo obrazovanje moralo krenuti ispočetka: klasičan nauk kojem je bio ranije usmjeren, nije mu služio za novi obrazovni smjer; morao je naime pohađati tehničku, a zatim trgovačku školu. Godina 1899. je i godina u kojoj mu jedan venecijanski školski drug, Alberto, prodaje rabljeni mali fotografski aparat, događaj koji će obilježiti *rađanje one strasti prema fotografiji koja ga više nikada neće napustiti*.¹⁶

O sebi kao brucošu u Veneciji ostavio je prozni tekst *Una visita a Carducci a settembre 1903*, objavljen u Zadru 1935. U njemu je uspomenama i ugođajima, prizvanima delikatnom literarnošću, rekonstruirao čitav jedan mikrokozmos događaja vezanih za venecijanske, padovanske i bolonjske brucoše, njihov mladenački psihološki profil, njihovu životnu radost, humanizam i originalnost pri odluci da se ode u kućnu posjetu velikanu talijanskoga pjesništva, Giosuè Carducciju (1835.-1907.), koji će nedugo nakon toga, a samo koji mjesec prije smrti, postati prvim talijanskim dobitnikom Nobelove nagrade za književnost.¹⁷

Gledano kronološki, ova *autobiografska novela* uklapa se u razdoblje intenzivnog pisanja i rada na romanu *Quando ero fanciullo*. Psihološki gledano, ona nastaje iz dubine naviranja autorovih domoljubnih sjećanja i osjećanja, koje on smjelim i toplim izričajem pretače u kratku književnu proznu formu. U romanu su te kratke proze vezane serijski jedna uz drugu, one su mikropriče u kronološkom slijedu. Autobiografska pripovijest o posjetu Carducciju, naprotiv, zasebna je cjelina, izdvojen i zaseban životni događaj, obojen sjetom i sviješću o prolaznosti ljudskoga života, ali i njegovim slavljenjem – *La vita, ricordatelo miei piccoli cari, è sempre bella... Evviva, dunque, evviva la vita!*¹⁸ Objavljena je kao prilog časopisa *Rivista Dalmatica* u Zadru, u tiskari E. De Schönfelda, 1935. godine, na stranicama 3 do 6.

Njezin ugođaj, odnos mladost/starost, životna radost/stanje teške bolesti, izrastaju na Morpurgovoj snažnoj i osobno proživljenoj osjećajnosti prema onima koji se bolno i stoički pripremaju za fizički oproštaj od svijeta. Ganut će ga pjesnikova nemogućnost govora, no otkrit će istovremeno čitatelju i vlastitu sposobnost iščitavanja poruke one pjesnikove *knedle u grlu i suza* kojima se preko njega, *malog Dalmatinca*, prisjetio borbe za talijanstvom razbuktale na drugoj obali Jadrana, u Trstu i u njegovoj Dalmaciji, tada podložnoj austrijskoj denacionalizirajućoj vlasti:

[...] *si vedeva lo sforzo che faceva, un nodo gli chiudeva la gola e volle in me piccolo dalmata, conle sue lagrime, ricordare la lotta per l'italianità che ferveva sull'altra sponda, a Trieste e nella mia Dalmazia, allora soggette al dominio snazionalizzatore austriaco.*¹⁹

Hrvatske je kritika općenito prihvatila i priznala da su Carduccijev građanski pogled na svijet, njegov preporodni i antiaustrijski stav te njegov moderni klasicizam imali odjeka u proznim djelima Vladimira Nazora, Ante Tresića Pavičića, Janka Polića Kamova, Ante Petravića, Milana Begovića, Miroslava Šrepela.

Ante Petravić²⁰ je, uz to, u svojoj opširnoj i hvalevrijednoj književnoj studiji o Carducciju, objavljenoj u nastavcima u *Književnoj smotri* (Zagreb 1907.)²¹, podsjetio i na stihove kojima je talijanski nobelovac iskazao svoju simpatiju prema Hrvatima²², kao demokrat i republikanac, ali i stoga jer je vjerovao i ispovijedao jednakost i bratstvo među narodima, te je tako i naš pozvao na ustanak i slobodu.²³ Zaslužan je Petravić i za tvrdnju da je *Carducci u to doba bio proučio naše narodne pjesme u prijevodu Tommasea, koje on toliko ističe, da*

*zove mizerijom narodne pjesme nekih drugih naroda prama našima, i zove ih homerskima.*²⁴

Petravićeva studija o Carducciju nudi se i danas kao uzor strastvenoga bavljenja odabranim autorom. Objavljena u godini Carduccijeve smrti, ona nam nesebično predočuje kako *krasne studije o njegovom dosadanjem radu napisase Nijemci: Karlo Hillebrand, Adolf Pichler i Karlo Thaler*, dok Petravić po talijanskom prijevodu iz Hillebrandove studije Hrvatima poručuje:

Giosuè Carducci (kroz više godina potpisivao se Enotrio Romano) bez dvojbe je najznamenitiji pjesnik, što ga je Italija dala nakon smrti Leopardia: dapače usudujem se reći i više, Evropa, nakon smrti Heinea, nije vidjela njemu ravna pjesnika; pa i sjajna zvijezda zapada, Bret Harte, ublijedjuje pred ovim sjajem... Carducci ima više žica na svojoj liri, i tko se zasiti cinizma, ma bio u lijepoj formi i koloritu, ne treba mu nego okrenuti stranicu, da si osladi oko u najugodnijoj idili, da se nauživa u najsladjoj elegiji. Čisto klasički osjećaj, jak kano miris polja istom prokopana ralom, čutiš u divnom sonetu Volu; u Razgovoru sa stablima čutiš divan spoj ljudskoga čuvstvovanja sa prirodom kao što ćeš naći kod Goethea. Slika, kako dvoje dragih šeta za kiše po grobištu u Grčkim proljećima, tako je puna pjesničke jasnoće i istinita, kako jet o jedino moguće prikazati čarobno riječima po izbor miljenicima Muze. Plastična kao starinski kip i ujedno puha živahnih boja, kao u slikama Rubensa, predo čima nam se ukazuje plavokosa Marija u Idili Maremanskoj, gdje oživljuje jednostavni i zdravi seoski život u stilu starinskoga Lacija. Skoro je isključivi pojav u čitavoj modernoj lirici, kako Carducci diže napitnice vinu; podsjeća te tek na stare i najbolje njemačke napitnice... Borcem za starinski klasicizam, a ne konvencionalni arkadijski, nego zakoniti helenski, kao što ga shvaćase njegov sugradjanin Angelo Poliziano, bijaše se on iskazao već prije u svojim Juvenilia, premda je tu primješano "secentizma". Borcem za stari klasicizam izjavljivao se još do nedavno u Decennalia; pa se još uvijek bori za staro ambrozijsko pravo ljudskoga proljeća i helenskih božanstava. Ima češće preveć umiješane mitologije i poredjenja, koja odveć na latinsku zvone, i kompliciranih inverzija. Ali se rado na sve to zaboravi, kada se namjeriš na pjesmu kao na onu, koja brani sunce, klasično božanstvo, protiv romantičkoga mjeseca. Čitava jet a pjesma čarobna, puna poganskoga osjećaja prirode, dobro zamišljena i ispjevana, a još bolje osjećana i vidjena. Valda nikad kultus sunca ne nadje tako iskrenog poetico izražaja. U taaj niz pripadaju Panteizam i Grčka proljeća. Čutiš, da njegov klasicizam nije stvar umjetna, nego da je priroda, istina... Ne: tako pjeva, tako

osjeća pravi vjernik, i neprolazna krjepčina starine još jedanput neposredno govori nam preko jednoga, kojemu je zavidjeti, što je izabranik Kamena...²⁵

Anti Petraviću dugujemo i ovaj literarni profil Carduccija:

Carducci posjedovao snažan um, kadar, da se hrani najtežom naukom, koja mu se brzo pretvarala u vlastitu krv i sok. Njegova mašta bijaše silna, a opet ne poznavala uzde. Kod njega bijaše željezna volja i jako ustrpljenje za nauku. Kada tim svojstvima dodaš duh žestok, naprasit, razdražljiv, naumjeren i u ljubavi i u mržnji, koji se bunijaše proti svakom nasilju i premoći, a rado se podavala razlogu i čuvstvu. Mrzitelj svake podlosti i nepravice, rado se pridruživao svakom pokretu, gdje mu se činilo da ima plemenite ideje. Zametak je ubio u naravi, a progodu mu pružiše nove prilike.²⁶

U poglavlju *Confessioni e rimpianti*, predzadnjem u romanu *Quando ero fanciullo*, Luciano Morpurgo piše:

Fanciullo ancora per età, fanciullo ancora nello spirito, nei sentimenti non lo ero più; diventavo uomo e piano piano non potevo e non dovevo pensare sempre alle monellerie come per il passato.

A poco a poco, anche nella solitudine di pensiero del collegio, pur trovandomi in gaia e spensierata compagnia, avevo fatto un severo esame di coscienza della mia piccola vita, e mi pareva che tanti anni fossero passati...

Potevo dirmi veramente che, se proprio avessi voluto, avrei potuto progredire anche nelle scuole di Spalato; ma non me ne pentivo: la nuova vita era più bella, più attraente e varia; l'ambiente di Venezia meravigliosamente suggestivo, poiché esso è unico al mondo.²⁷

Ovim Morpurgovim riječima uvedeni smo potpuno u godine njegova osviještena stasanja, u svijet odraslih (*dječak još po dobi, dječak još u duši, u osjećajima to više nisam bio, postajao sam čovjekom...*).

Pročitajmo stoga na tom tragu Morpurgov opis sebe, svojih vršnjaka i cijelog jednog mladenačkog ozračja, te njegov duboko ljudski proživljeni doživljaj starog i bolesnog Carduccija u *Una visita a Carducci nel settembre 1903*, u ovom prvom hrvatskom prijevodu, iz moga pera.

POSJET CARDUCCIJU U RUJNU 1903.²⁸

Stupao sam u prvu godine Više trgovačke škole u Veneciji i bio sam, kako se onda govorilo, "smrdljivi brucos"; tako je bilo napisano na cedulji, čvrstom papiru

za crtanje, koja mi je izdana s tucetom pečata... načinjenih od dna čaša i boca koje sam ja darežljivo platio, a prijatelji savjesno ispili, s dodatkom za mnoge kolače pojedene kod Lavene ispod Prokurativa. Bila je to skupina uobičajenih prijatelja koji su dolazili iz Collegio Ravà: Ascarelli, Coppola, Pastore, zvan Babe, jer je mucao, te slikar Persicalli, uvijek s glavom u oblacima, skupina koja je tako bila odlučila za moje i svoje dobro, jer bih u protivnom, da su me pod svoje uzeli tko zna kakvi neznanci, morao puno, puno više platiti. Držao sam dragocjeni papir, koji je mirisao po vinu ili, da se bolje izrazim, vonjao, u svom novčaniku koji se bio prekomjerno podebljao, kao da je vlasništvo kakva trgovca stokom, baš onako lijepo napunjen; no bio je to simpatičan papir, premda me proglašavao smrdljivim brucošem; bio sam eto upisan na fakultet i imao sam... 17 godina! Debeli papir bio je uvijek pri ruci, kako je to zahtijevao običaj starijih, u neprekidnoj potrazi za kakvim piletom za operušati, i svjedočio da je danak koji su nametala sveučilišna pravila bio plaćen te da se tu više ništa nije moglo učiniti niti očekivati.

A mi brucoši, izbačeni iz koledža i iz niže srednje škole u klupe više škole, zapravo još djeca, s ponekom tek jedva vidljivom dlačicom na licu, ali s velikim ključem od ulaznih vrata u džepu, i od one namještene sobe za kojom smo tako čeznuli i toliko je očekivali, i u kojoj smo konačno bili smješteni, ponosni na sve, ponosni na školu, na profesore, na starije drugove koji su nam se rugali i izrabljivali nas, sa svim zlobnostima koje su samo oni poznavali, uvijek veseli, zadovoljni sobom i onim mladim godinama, koje smo sve do tada bili... skupili.

Običaj je nalagao da se brucošijada obavi u kojem drugom gradu; Veneciju tada nisu smatrali studentskim gradom i valjalo je da se mi s Ca' Foscarija, sa žutom kapom na glavi i vezom Lava Svetog Marka, okupimo na Padovanskom sveučilištu i da nas ta simpatična i bezbrižna mangupčad dočeka sa svim počastima koje nam je bila dužna odati.

A barovi, zalogajnice i gostionice u Padovi, kakve god one bile, primale bi nas kako polja primaju jato skakavaca kad se pojave na obzoru. Bilo je među nama naravno proždrljivaca, onih koji bi ulazili u buffet i jeli i pili, a potom, bog bi znao da li zbog zaboravnosti ili zbog možebiti puno ozbiljnijih misli, netragom iščezavali, kako bi se to reklo, kao Indijanci (tko bi znao je li istinita ta priča ili prerogativa o Indijancima?) a tada je Padova, velika učiteljica, koja je godinama već poznavala nedostatke te, ako baš hoćemo, i zasluge svih tih dobrih mladića, zahtijevala novac u ruke, i na koncu konaca nije bila sasvim u krivu.

Kada bi klupe i ulična rasvjeta iz tog doba mogli progovoriti i još se toga sjećati, zasigurno bi se požalili na nedostojno ponašanje brucoša i njihovih izravnih učitelja prema njima, te na sve ono što bi od njih pretrpjeli u večernjim satima, kad su se svjetla palila i kad je, u polutama večeri, gotovo bilo nemoguće biti opažen od malobrojnih čuvara koji su onuda kružili.

Jadna svjetla: što li su ona bila skrivila? Ali baccaro, teško vino iz Tranija ili Barlette, koje su nam padovanski gostioničari nudili pod lokalno, zavlдалo bi našim mozgovima i preuzimalo vlast nad našom moći htijenja i razabiranja.

Izvrnute klupe, svjetla na podu, iščupana stabla i biljke, ja vas se sjećam; i cure padovanske bježale bi smijuljeći se i žagoreći pred nama koji smo za njima jurili, ali ne da bismo dali otisnuti sveučilišna skripta, već utisnuti užasne poljupce u njihove ružičaste i punašne obraze... No sve bi to vrlo brzo oprostili i zaboravili dobri Padovanci, stoljećima naviknuti da po predaji uzmu u obzir i dobro i loše tisuća i tisuća studenata koji su u tom studentskome gradu gostovali.

Mali bi se i veliki vandali opametili tek kasnije, osim ako ne bi započinjali uvijek iznova na svakom početku godine, kad su brucoši onamo stizali sa svih strana Italije te je valjalo naučiti da se prije svakog učenja uče predmeti za koje nisu bili potrebni profesori niti diplomirani ljudi, već je za nj dostatna usmena predaja, ona koja nikada ne umire...

Kad bi se okupili padovanski kolege i ono malo djevojaka, koje su tada uz veliko čuđenje i, rekao bih, gotovo skandalozno, običavale studirati, s glavama koje su resile kape u svim bojama, udario bi se juriš prema stanici da se uhvati vlak za Bolognu, koja je bila generalni štab brucošijada. Trošak je trebao biti sveden na minimum, jer su minimalne bile svačije dotacije: šest karata za dvanesticu putnika trebalo je biti dosta, naravno u trećem razredu, iz razloga što četvrtoga nije ni bilo. Kondukteri su se pravili da ne vide i ne čuju, malo bi ih se zabavilo brbljanjem i oni bi popustili; navala na druge razrede odvijala se uz veliku halabuku i ometanje drugih putnika, kako je bilo pravedno i nužno (barem smo mi tako mislili) za naših 17 godina. No tko bi se usudio oduprijeti onoj harajućoj hordi mladeži koja nije tražila drugo doli smijeh i šalu? Vrijeme za ozbiljnost trebalo je, jao meni, tek nastupiti!

I nevelika bi udaljenost u nekoliko sati bila prevaljena. Bologna – Bologna docet – i dočekala bi nas velika zaprežna kola s upregnutim volovima, rogova kao u mlada mjeseca. Kolege su sve bili priredili u velikome stilu, te kad smo ušli u kola i prolazili gradom, bili smo obasuti cvijećem i pozdravima koje nam je slavljeničko stanovništvo dobacivalo s prozora. Naše su žute kape iz Venecije bile slabo

poznate i stoga su kod svih pobuđivale veliko zanimanje, no ponajviše kod lijepih djevojaka, kojima je Bologna obilovala i obiluje. Vermouth u našu čast, s kolačima od kreme koja je od naših zagrizala štrcala na sve strane. Teatar Duse s predstavom u našu čast, slavljeničke himne:

*Od pjesme radosne, od pjesme ljubavne
srce nek' blista, život nek' odjekne...*

U Imoli slavlje i ples na trgu, pozivi na sve strane... život je bujao, život je ipak bio lijep!!

Povratak u Bolognu uvečer, večer vlažna, maglovita, otežala od mjeseca studenog; prirodno posjećivanje mnogih gostionica, gdje je sjedilo mnoštvo nepoznatih studenata, no gdje smo bili primljeni kao da smo se od njih rastali prije četvrt sata. Buka i pjesma; kadli ispod Portika neki povik odjekne:

Idemo Carducciju!!!

Na taj povik odgovori dvadeset, trideset, pedeset glasova, pa odjurismo prema skromnom domu, na malom trgu, gdje je stanovao veliki pjesnik.

Blago smo pozvonili i zvono je dugo zvonilo, ali ništa; opet smo pozvonili, ništa; čekali smo i započelo je gromko dozivanje: Carduc-ci, Carduc-ci; sve dok se nije odškrinuo jedan prozor, na kojem se pojavila stara gospođa, supruga pjesnikova: Momci - reče - pjesnik je bolestan i ne može u ovoj ružnoj večeri izaći na prozor, on vas želi, očekuje vas, dođite gore.

Svi su htjeli ući, svi su htjeli upoznati Velikana, razgovarati s njim i i pokloniti mu se, no bilo nas je previše; jedan od najautoritativnijih među nama krene prema gore, odabere, bez pogovora, po jednog sa svakog fakulteta i iz svake pokrajine, žustro se usprotivivši protivljenjima i negodovanjima ostalih; povede izabranike, među kojima sam imao sreće biti i ja, sa svojim nerazdvojnim i dragim prijateljem Giacomom Ascarellijem, te smo se tiho i bojažljivo uspeli kratkim stubama.

Vrata se zatvoriše iza nas, bilo nas je ukupno deset, i vani ostadoše prijatelji uzvikujući svoje hura u razbibrizi lijepih mladenačkih godina.

Dobra gospođa Elvira nas je predvodila, otvorila polagano vrata radne sobe i pustila nas da uđemo, preporučujući nam se da budemo kratki, da ne zamaramo pjesnika. Nitko nije govorio.

Velika sobetina, zidovi prekriveni policama prepunim knjiga, knjige po stolovima, po stolicama, na podu, a pjesnik, ispred kamina u kojem je gorjela i pucketala živa vatra, očekivao nas je uronjen u udoban naslonjač. Polako je okrenuo lavlju

glavu prema nama, dugo nas motrio svojim dobrim i umornim očima, kao da smo ga prenuli iz kojeg od njegovih snova.

Jedan od nas, u velebnoj tišini stvorenoj nakon tolika žagorenja, progovori o našoj proslavi, o želji da posjetimo i upoznamo najvećega talijanskog pjesnika, te smo tako, jedan po jedan, stupali pred njega, polažući mu na koljena cvijeće koje smo sobom nosili i koje nam Bolonjezi bijahu poklonili: svatko je izgovorio ime svog fakulteta, svoga rodnog grada te smo se polako okupljali oko njegova naslo-njača.

Ni riječi nije izgovorio, bio je ganut ovom lijepom i živom mladenačkom manife-stacijom, stiskao je ruke koje su mu se pružale, kimao glavom, no govoriti nije mogao.

Star, velika sijeda glava pokrivena još kovrčavom kosom; gusta brada uokviri-vala mu je lijepo i snažno lice, osvijetljeno crvenom vatrom kamina, a ja, koji sam bio posljednji, mogao sam ga dugo promatrati i, kad je na mene došao red, položio sam mu na koljena, kao i ostali, svoj stručak cvijeća, izrekao svoje ime, svoj fakul-tet, rodni grad: Split! Pjesnik je dugo zadržao pogled na meni, pognuo umornu glavu i zadržao moju ruku u svojoj ruci; i u dubokoj tišini koja nas je sve obavila, gotovo tjeskobnoj, dok mi je i dalje držao ruku u svom čvrstom stisku, osjetih gdje po njoj nešto toplo kapa; plakao je, i njegove su tople suze, jedna po jedna, polako padale i natapale mi ruku.

Plakao je nad usudom mojeg Splita, talijanskog iredentističkoga grada!

I moje se oči ispuniše suzama, svi uokolo, oni bezbrižni momci, bijahu ganuti tim tihim plačem starog pjesnika, ugledah u sviju suzne oči, razmijenismo poglede, osjetivši se boljima, zadovoljnijima i veselijima zbog veličajnog trenutka koji smo, za svoje mlado i do tada sasvim bezbrižno doba, proživljavali.

Došla je opet dobra gospođa Elvira i zamolila nas da se povučemo jer se Pje-snik, po liječnikovu naređenju, morao odmarati, te se tako od njega oprostismo. Carducci nam, i dalje bez riječi, kimajući svojom sijedom glavom, još jednom kimne u znak pozdrava te mahnu rukom u znak zahvalnosti, nije mogao govoriti; vidljiv je bio napor kojemu se izlagao, neka mu je knedla bila u grlu i htio je preko mene, malog Dalmatinca, svojim suzama, podsjetiti na borbu za talijanaštvo koja je klijala na drugoj obali Jadrana, u Trstu i u mojoj Dalmaciji, tada pod jarmom denacionalizatorske austrijske vlasti.

Mi studenti zacijelo nismo mogli započeti svoj studentski život ljepšim i zgod-nijim pjesničkim događajem nego što su bili suze i ganuće tog Velikana, koji je tad bio u posljednjim godinama svog slavnog života.

* * *

U prikazu *Giosuè Carducci kod južnih Slavena* što ga Vinko Lozovina²⁹ objavljuje u časopisu *Obzor* 1934. godine³⁰ prigodom tada recentno objavljene talijanske studije Bartolomea Calvija *Giosuè Carducci presso gli Slavi meridionali* (Torino, S. Lattes & C, 1933.) – ovećeg djela s područja književne kritike i poredbene književnosti³¹ – suptilni i vrhunski, premda često zanemarivan splitski talijanist, ustvrdit će prvi i s pravom kako je neosporna činjenica *da je ta poezija osvojila najviše terena kod Hrvata, a od ovih najviše kod Dalmatinska*.³² Lozovinino izoštreno pero zabilježit će također prvo i s pravom kako se *u dalmatinskom primorju, a donekle i preko Velebita, pratila čitava djelatnost talijanskog pjesničkog prvaka iz druge polovice XIX. stoljeća, kako se uočivala važnost njegove pojave, novost njegova književnog omjera u suprotnosti s neposrednom prošlosti poznijega dekadentskog romantizma, te kako je ona nazrijevala obnovu poetskog stila i ukusa, po kojoj se u antiknoj napravi izricala modernost mišljenja i osjećanja, i koje će se kasnije prozvati neoklasicizmom*.³³

Odat će priznanje Lozovina Calvijevu bavljenju Carduccijem među Južnim Slavenima, no neće mu promaći apostrofirati kako su se Carduccijem bavila tek tri srpska autora (Marko Car, Z. Dragović i Boško Desnica), dok su se njime od Hrvata bavila čak desetorica: Jakša Čedomil, Milivoj Šrepel, Mato Ostoić, Ante Tresić-Pavičić, Milan Begović, Njegovan Buzolić, Ante Petravić, Arsen Wenzelides, Sibe Miličić i Vladimir Nazor.

Uskliknut će na istom mjestu svojim eruditskim domoljubljem: *Od desetorice Hrvata devet je iz Dalmacije!*

Pretpostaviti je da je godine 1934. godine rukopis Morpurgove autobiografske proze o Carducciju već bio predan u tisak, ili da ga je autor još uvijek dotjerivao te da Lozovina nije za nj znao, no jedno nam je danas zasigurno zaključiti, a to je da je s Morpurgovom pričom objavljenom 1935. dosegnut broj deset, s jednim, doduše ne Hrvatom, već splitskim talijanskim Židovom.

BILJEŠKE

- ¹ *Libro per tutti, grandi e piccoli* (L.M.)
- ² Pseudonim Luciano Spalatino (Split, 20. II. 1886. -Rim, 21. IX. 1971). Opširnije o autoru i njegovu djelu *usp.* biobibliografsku bilješku S. Glavaš u: *Hrvatska književna enciklopedija*. Leksikografski zavod Zagreb, 2010., sv. 3, Ma-R, str. 138. Koristim se prilikom primijetiti da sam za isti izvor bila poslala podatak da je 1907. *diplomirao ekonomiju*, što je uredništvo LZZ, vjerojatno tragom postojećih izvora u kojima se pogrešno vodio kao doktor ekonomije, svojevoljno pretvorilo u *doktorirao*. Kako to nažalost ne odgovara istini, jer Luciano Morpurgo nikada nije stekao doktorat, i jer se u Italiji naziv *dottore in...* davao i daje onima koji u nečemu diplomiraju, dužnost mi je ovdje ograditi se od te pojedinosti.
- ³ *Kad bijah dječak... knjiga za svu djecu od deset do sedamdeset godina*.
- ⁴ Pretisak 1942. pod pseudonimom Luciano Spalatino (Casa Editrice Dalmatia) te 1945. opet pod imenom Luciano Morpurgo Spalatino (Casa Editrice Dalmatia).
- ⁵ *Usp.* Luciano Morpurgo Spalatino, u *Quando ero fanciullo... libro per tutti; 80 racconti, 125 illustrazioni*. Editore, Roma 1938., 290-291.
- ⁶ U Muzeju grada Splita čuva se, nedavno pronađen, rukopisni hrvatski prijevod Vinka Lozovine Morpurgova rukopisnog djela *Cuore d'Israele. Poesia della Famiglia Ebraica*. Na koricama Lozovinina rukopisnog prijevodnoga djela, debeloj smeđoj bilježnici tvrdih korica (MGS VM – 7.1. d.) stoji naslov *Poezija jevrejske obitelji (autobiografske novele)* i godina 1955. Zanimljivo je primijetiti da je u hrvatskom prijevodu, rađenom 1940. godine, izostavljen prvi dio izvornoga naslova *Cuore d'Israele*. Te je godine naime Luciano Morpurgo boravio u Splitu, trpeći, kao židovski autor autobiografskog romana o svome splitskom djetinjstvu, sudbinu prve književne žrtve rasnih zakona. O tome *usp.* Suzana Glavaš: *Luciano Morpurgo i rasni zakoni u Italiji/Leggi razziali e Luciano Morpurgo* (dvojezično). Split 2008; Suzana Glavaš: *Luciano Morpurgo Spalatino: Quando ero fanciullo...* Kulturna baština. Split 2009, br. 35, 335-354; Suzana Glavaš: *Leggi razziali e letteratura: Caccia all'uomo di Luciano Morpurgo*. u: *Atti delle giornate di studio per i settant'anni dalle leggi razziali in Italia*, Napoli, 2009., 145-158; Suzana Glavaš: *Tragom židovske djevojkice iz Dalmacije u Panzinijevu pseudoromanu Viaggio con la giovane Ebraea*. u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi, knjiga VIII, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb 2002, 271-318. te *Vid Morpurgo i njegovo doba* (priredila Tea Blagajić Januška). Split 2010.
- ⁷ Na naslovnoj stranici, ispod naslova, kurzivom: *Epoca: 1890-1900. (Memorie tristi e liete di uno che – dicono – seppe tornare tornare fanciullo*.
- ⁸ *Usp.* Terminano le cronache della mia fanciullezza u: *Quando ero fanciullo, op. cit.*, 290.
- ⁹ *Usp.* Luciano Morpurgo Spalatino: *Quando ero fanciullo, op. cit.*, 290.
- ¹⁰ *Usp.* Luciano Morpurgo Spalatino: *Quando ero fanciullo*, poglavlje *Mamma (motto: Non tutto muore... Non tutto passa...)*, *op. cit.*, 261.
- ¹¹ *Usp.* Luciano Morpurgo Spalatino: *Quando ero fanciullo, op. cit.*, 263, poglavlje *In collegio a Venezia*. Podebljana slova su moja.

- ¹² Simon Levis Sullam: *Una comunità immaginata. Gli ebrei a Venezia (1900-1938)*, (postfazione di Alberto Cavaglion). collana Mappe dell'immaginario-7, 105-106. Venezia. Stab. Tip.-Lit. C. Ferrari, 1892.
- ¹³ Usp. Simon Levis Sullam: *Una comunità immaginata. Gli ebrei a Venezia (1900-1938)*, *op. cit.*, fus nota 10, 105.
- ¹⁴ Usp. Simon Levis Sullam: *Una comunità immaginata. Gli ebrei a Venezia (1900-1938)*, *op. cit.*, fus nota 13, 106.
- ¹⁵ Usp. Luciano Morpurgo Spalatino: *Quando ero fanciullo*. Poglavlje *La prima macchina fotografica*, *op. cit.*, 267-268.
- ¹⁶ Vidi Carducci, Giosuè, u: *Hrvatska književna enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2010, sv. I A-GI, 256-257 (autorska bilješka S. Glavaš). Usp. i www.raistoria 16 febbraio 1907: *Carducci il primo italiano Premio Nobel per la letteratura. Muore Giosuè Carducci. Titolare della cattedra di Letteratura Italiana all'Università di Bologna dal 1860 al 1904, pubblica, tra il 1850 e il 1860, la sua prima raccolta di poesie, Juvenilia, cui seguiranno Levia Gravia, Inno a Satana, Giampi ed Epòdi, Odi barbare. Nel 1906, pochi mesi prima della morte, è il primo italiano a essere insignito del Premio Nobel per la Letteratura.*
- ¹⁷ Tim riječima završava zadnje poglavlje autobiografskog romana *Quando ero fanciullo*.
- ¹⁸ Luciano Morpurgo: *Una visita a Carducci nel settembre 1903. Rivista Dalmatica*, Zara, 1935, 6.
- ¹⁹ Rođen u Starom Gradu 29. lipnja 1874.; svećenik, pjesnik i kritičar. Pučku školu pohađao je u rodnome mjestu, gimnaziju u Splitu, a studij teologije u Zadru, gdje je i zaređen za svećenika. Kao svećenik službovao je u manjim mjestima srednje Dalmacije. Prve pjesničke radove objavio je u književnom časopisu *Hrvatska*, koji je uređivao i izdavao u Zadru don Ivo Prodan, a književne kritike počeo je objavljivati u *Lovoru*, časopisu koji je također izlazio u Zadru. Objavio je jednu zbirku pjesama, *Pjesme*, i zbirku studija. Umro je 15. travnja 1941. u Splitu.
- ²⁰ Usp. *Književna smotra za politiku, književnost, znanost, umjetnost i kritiku*, knjiga druga (urednik i izdavatelj Zvonimir Pl. Vukelić). Zagreb, 1907, 224, 292, 485, 539.
- ²¹ *Perché piangi, o fratello Croato, / Il figliuol, che in Italia muori?* (*Juvenilia*, 261), usp. A. Petravić: *Giosuè Carducci (književna studija)*. *Hrvatska smotra*, *op. cit.*, 294.
- ²² Usp. Isto.
- ²³ Usp. Isto.
- ²⁴ Ante Petravić: *Giosuè Carducci (književna studija)*. *Hrvatska smotra*, *op. cit.*, 487.
- ²⁵ Isto, str. 485.
- ²⁶ Luciano Morpurgo Spalatino: *Quando ero fanciullo*. *op. cit.*, 286.
- ²⁷ Luciano Morpurgo, u: *Rivista Dalmatica*, Zara, XIII/1935.
- ²⁸ Zadovoljstvo mi je ovdje prenijeti cjeloviti članak *in memoriam* ovom zaslužnome Splitsčaninu: *Dr. VINKO LOZOVINA (1874.-1942.)*. *Dr. Vinko Lozovina rodio se 3. studenoga 1874. u Segetu kod Trogira. Pučku je školu polazio u Trogiru, gimnaziju u Splitu, a filozofiju u Beču i Grazu, gdje se godine 1899. osposobio za nastavnika, i potom doktorirao. Predavajući u splitskoj gimnaziji poglavito talijanski jezik i književnost (stručni su mu predmeti bili*

hrvatski, talijanski, latinski i grčki) bavio se usporedo i s naučno kritičkim i čisto književnim radom. Za đaćkih dana mnogo je drugovao s Milanom Begovićem i Vladimirom Nazorom. Svoje je radove objavljivao u mnogim časopisima i listovima, pa je tako surađivao u "Nadi", "Prosvjeti", "Jadraniu", "Vijencu", "Savremeniku", "Nastavnom Vjesniku", "Obzoru", "Hrvatskoj Reviji", "Glasu", "Matičinom Kolu" itd. Putovao je u više navrata po Italiji i također surađivao u talijanskim revijama. Pjevao i pjesme, te ih je objelodanio pod pseudonimom, odnosno anagramom svoga imena i to kao Izo Lanov. Sastavio je dva udžbenika za talijanski jezik, a od njegovih značajnijih djela treba u prvom redu spomenuti "Povijest talijanske književnosti" (Zagreb, 1909.), Macchiavellievu "Nauku o državi" (Zagreb, 1928.), i poznati pregled hrvatske starije književnosti pod naslovom "Dalmacija u hrvatskoj književnosti" (Zagreb, 1936.). Spominju se i njegove putopisne crtice "Po Italiji" (Zagreb, 1904.) i rasprava "Knjiga o prosvjeti narodnoj" (Zagreb, 1938.). Radeći na polju hrvatske kulture, a posebno hrvatske književnosti, on nas je svojim nesebičnim i marljivim radom zadužio vrijednim priložima na tom području. Umro je u Splitu, listopada 1942.

Članak je potpisan malim slovom g. Usp. *Prosvjetni život: glasilo Ministarstva nastave, Državnog zavoda za narodnu prosvjetu i Hrvatskog saveza uljudbe društava* (gl. Urednik Slavko Ježić), god. I, Zagreb, prosinac 1942., br. 6, 300.

³⁰ Usp. Vinko Lozovina: *Giosuè Carducci kod južnih Slavena*. Obzor, godina LXXV, br. 67, Zagreb, 22. ožujka 1934.

³¹ Usp. Vinko Lozovina, isto.

³² Vinko Lozovina, isto.

³³ Vinko Lozovina, isto.

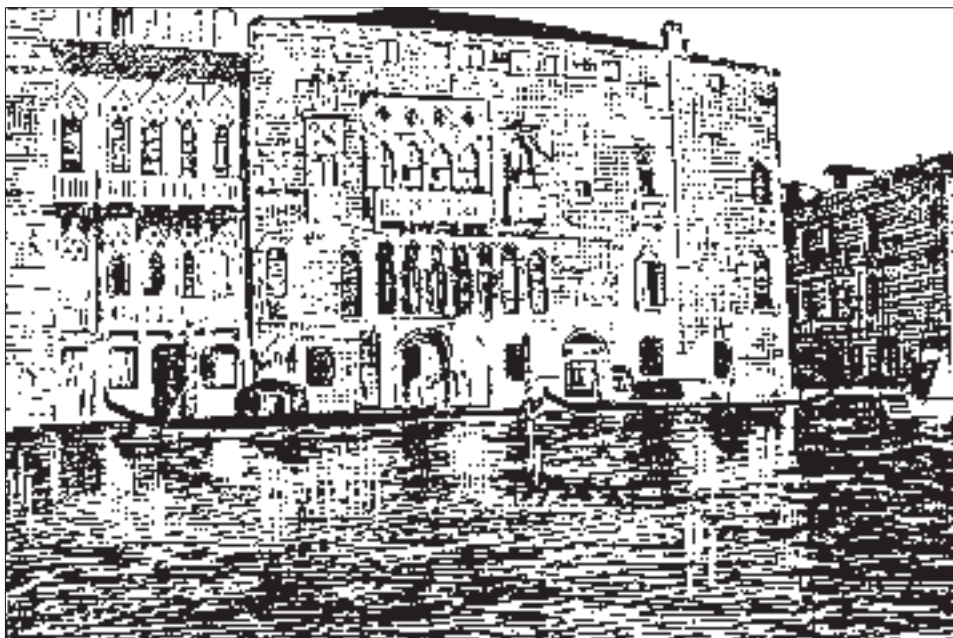
LUCIANO MORPURGO AND GIOSUÈ CARDUCCI: BOLOGNA, 1903.

Summary

This paper addresses the translation of the narrative written by Luciano Morpurgo (Split, 1886-Rome, 1971). Although relatively unknown, this autobiographical literary piece was the author's first published work. The theme of the narrative is the author's visit to Giosuè Carducci (Valdicastello, 1835-Bologna, 1907), who, at the time, was not only the most famous Italian poet, but was also the first poet from Italy to have won the Nobel Prize. Luciano Morpurgo, who at the time was a freshman at the Ca' Foscari University Higher Commercial College in Venice, visited this renowned poet at his home in Bologna.

Through both lively recollections of university years of students from Venice, Padua and Bologna and the depiction of the visit to the renowned poet, Morpurgo's narrative *Una visita a Carducci nel settembre 1903* (Rivista Dalmatica, Zara 1935) reveals the poet's connection with Dalmatia and Croatia. The narrative also deals with the poet's promoters who were mostly from Dalmatia, as Vinko Lozovina emphasized in *Obzor* in 1934.

Morpurgo's autobiographical narrative sheds light on yet another unknown facet of the poet's personality: this prominent poet of nature and universe burst into tears at Morpurgo's mention of Split and Dalmatia.

Slika 1. Zgrada duždeva Sagredo u Veneciji (ugao Canal Grande - Campo Santa Sofia), sjedište Morpurgove škole Collegio Ravà, danas hotel (L. Morpurgo: *Quando ero fanciullo*)